
MARTINUS EMGE

ATAŠE ZA KULTURU

PROBLEMI, MOGUĆNOSTI I OPASNOSTI JEDNE, JOŠ NEODREĐENE, DIPLOMATSKE ULOGE

„Non omnia possumus omnes”

O SHVATANJU I PREDISTORIJI OVE FUNKCIJE

Sociološka profesionalna uloga, koju nameravamo podrobnije da proučimo, u užem smislu relativno je nova. Nekoliko njenih bitnih funkcija vrše se otkad uopšte postoji nešto kao spoljna politika. Jer, prodor napora jedne zemlje u međunarodno polje snaga, uvek zavisi od niza pomoćnih izvora, koji se nalaze i u oblasti kulture. Ovde se ne može razmatrati sporno pitanje šta obuhvata pojam kulture, niti težak problem definisanja i razgraničavanja „kulture”. U svakom slučaju, preporučljivo je za praktični rad široko shvatiti pojam *kultura* i samim tim oblast rada kulturnog atašea.

Spoljna kulturna politika u okviru posebnih državnih ili od države finansiranih ili subvencioniranih institucija razvija se tek u poslednjih sto godina, uglavnom na osnovi nekadašnjih privatnih inicijativa. Položaj kulturnog atašea, u užem smislu, odnosno položaji funkcionera za određene oblasti koji se pridodaju diplomatskim ili konzularnim predstavništvima u inostranstvu (na primer, vojni ili socijalni ataše, zatim ataše za štampu ili privredu), uvedeni su tek u našem veku. Za svoje nastajanje, kao i odgovarajuće službe za druga specijalizovana stručna područja koje deluju uz samu politiku, treba da zahvale sigurno većem broju kauzalnih činilaca. Tu treba ubrojati: izuzetno narasle radne obaveze predstavništava u inostranstvu, saznanje o sve većoj specijalizaciji znanja ili

---

neophodnost šireg delovanja u okolnostima veće demokratizacije. Svakako, kulturnim atašecom u užem smislu, može se smatrati samo odgovarajući službenik državne spoljne službe. Međutim, kako se tim oblastima delovanja često — tu i tamo i pretežno — bave osobe koje nisu u tesnoj neposrednoj vezi sa državnim predstavništvom u inostranstvu [što ima i neke prednosti, kao što pokazuje primer Britanskog saveta (British Council)], veliki deo sledećih zaključaka može se odnositi i na taj širi krug osoba (službenici kulturnih instituta, službi za razmenu, itd).

Urednik ovog posebnog broja predložio je za ovaj prilog naslov „Ambiguous Role”¹⁾. U suštini, uloge koje se tu podrazumevaju treba još objasniti u svetlosti njihovih mogućnosti i opasnosti koje kriju. Pitanja u vezi s time stalno dovode u većini ministarstava za spoljne poslove do odgovarajućih razmatranja, novih planiranja i povoda za reorganizaciju. Izgleda da do danas nije nađeno neko svevažće rešenje. Ovdje želimo da pokušamo da odredimo nekoliko gledišta, koja bi mogla imati opštu vrednost.

„SPECIJALIST” VERNUS „GENERALIST”

Pitanje kojim treba da se pozabavimo, nije samo jedno od osnovnih pitanja spoljne službe, već i nekih drugih, jednako stare i ugledne profesionalne sfere; reč je, naime, o tome, da li je bolje raditi sa izrazitije specijalizovanim snagama ili je, u skladu sa starim načelima, bolje to ne činiti. Problem visokih škola i medicinskog sektora (lekari-specijalisti) dovoljno je poznat. Kada je reč o našoj temi, to znači: treba li u spoljnim kulturnim odnosima raditi sa stalno rastućim brojem kulturnih atašea i drugim specijalizovanim kadrovima, ili pak njihov posao treba, što je više moguće, da obavljaju diplomati od karijere. Sada ćemo konfrontirati zastupnike obeju kontroverznih argumentacija.

A. (Na primer, diplomata od karijere u personalnom i upravnom odeljenju jednog ministarstva spoljnih poslova):

Personalno planiranje u diplomatskim i drugim spoljnim službama je veoma teško. Na razna mesta u inostranstvu moraju, u turnusu od nekoliko godina, stalno iznova da se postavljaju ljudi, čime se rešava neophodna razmena službe u inostranstvu i rada u centrali. Ova neophodnost izaziva stalne i komplikovane lančane reakcije. Već s obzirom na ove tehničko-organizatorske modalitete, izgleda celishodno zapošljavati pretežno mnogostrano upotrebljive snage.

¹⁾ Ambiguous Role — Neodređena uloga (engl.).

Izrazitije specijalizovane snage — u kulturnoj ili nekoj drugoj oblasti, otežavaju elastično planiranje i provođenje razmene personala bez trzavica. Uz to, takvi specijalisti često imaju malo razumevanja za provođenje spoljnopolitičkih ciljeva; kao intelektualci skloni su nadmenosti i svojevolsnosti i nedostaje im temeljnije iskustvo u radu. Najzad, poželjno je da i oni službenici „od karijere” steknu znanje o kulturi i „know-how”²⁾ kroz praksu.

B. (Na primer, istoričar koji je kao kulturni ataše na službi u inostranstvu):

U istoriji čovečanstva može se uočiti opšta tendencija ka diferencijaciji i specijalizaciji, i to u svim oblastima naših društava. Zbog toga je nemoguće u jednom sektoru, u ovome slučaju u spoljnoj službi, većito ignorisati ovaj pritisak razvitka. I ova služba je, dosledno tome, pridodala specijaliste; to je pravac razvitka koji će se upotpunjavati i imati tendenciju jačanja. (Analogno, recimo, razvitku armije). Ako se na duži rok posmatra klasična i blistava uloga „diplomate od karijere”, izgleda da je osuđena na izumiranje; procvat je doživela u razdoblju između Bečkog kongresa i prvog svetskog rata, a u sve jačim industrijskim i bar verbalno „demokratskim” masovnim društvima već danas je znatno izmenjena. Ako spoljna služba neke zemlje želi da drži korak s vremenom, mora imati, pored postojećeg korpusa posebno obrazovanih i za politički rad visokokvalifikovanih službenika, i odgovarajuće kvalifikovane specijaliste za pojedine stručne oblasti. Samo tako jedna zemlja može sudelovati u koncertu sila ili se čak uspešno takmičiti (Francuska već dugo i uspešno postavlja stručnjake obrazovnog smera u svoje spoljne kulturne službe). Da li se ovi kadrovi neposredno dodaju diplomatskim ili konzularnim službama, ili se pored njih postavljaju kao komplementarne, pitanje je od drugostepene važnosti.

Izneta suprotna shvatanja moraju se, prirodno, provoditi u okviru mogućnosti koje jednoj zemlji, kako u materijalnom tako i u personalnom pogledu, stoje na raspolaganju za spoljnu službu. Logično je pretpostaviti da će jedna mala agrarna zemlja, sa ograničenim finansijskim sredstvima, sa još tankim akademskim slojem i zbog toga i sa malom diplomatskom i konzularnom službom, morati da donosi drukčije organizacione odluke nego neka takozvana „svetska sila”. I uopšte, planiranje jednog malog konzularnog predstavništva mora se uvek razlikovati

---

²⁾ Know-how — znati kako.

od onog za neku mamutsku ambasadu. Kada je reč o većim ambasadama i generalnim konzulatima, trebalo bi bez dvoumljenja donositi odluku da im se daju i specijalisti.

NEKOLIKO ZAHTEVA OVE ULOGE

Rekli smo, dakle, da službenici za kulturu u većim misijama u inostranstvu treba da budu specijalizovani za neku oblast. Pri tome, razume se, znamo — to smo već nekoliko puta napomenuli — da je reč o veoma širokom polju kada se radi o takozvanom *kulturnom*. A ono se širi utoliko više što se jasnije vidi, svuda gde se uzimaju u obzir opštedruštveni odnosi. U kulturnom radu danas je nemoguće ograničiti se na takozvane „lepe umetnosti“ ili „literaturu“. Kao što je malo verovatno da je danas neko zaista univerzalno „obrazovan“, tako danas ne može biti stručnjak ni za sve kulturne oblasti. To nije ni potrebno. Od kulturnog atašea, treba pre svega, zahtevati da u grubim potezima zna bitne kulturne činjenice o svojoj domovini, njenu sociokulturnu istoriju i da bude obavešten o njenim sadašnjim društvenim problemima. Pored toga, trebalo bi svakako da se ističe u *jednoj* oblasti, u oblasti u kojoj je nešto stvorio i po mogućnosti još stvara, u specijalnoj oblasti koja mu omogućava da, bilo na naučnom, literarnom ili umetničkom terenu, bude ravnopravan, ozbiljno shvaćen partner odgovarajućih naučnika, literata ili umetnika, kako u svojoj zemlji tako i u onoj čiji je gost. Trebalo bi, dakle, bar na važnijim položajima, da po mogućstvu zauzima i sâm istaknuto mesto u duhovnom životu svoje zemlje.

Da bi uspešno obavio poverene funkcije, kulturni ataše, dalje, mora ne samo pristojno vladati jezikom te zemlje (velike sile su u tom pogledu veoma nemarne), nego mora i što je moguće brže da stekne dobar uvid u društveno-kulturne odnose u toj zemlji. Zbog toga se preporučuje — mada to nije moguće uvek ostvariti — da novi ljudi koji treba da se šalju u neku stranu zemlju, prethodno provedu izvesno vreme na specifičnom proučavanju te zemlje. Idealno bi bilo — mada iz birokratskih razloga („planiranje mesta“) teško — kada bi izvesno vreme na svom novom poslu mogli da rade sa svojim prethodnicima, kako bi ovi imali priliku da ih dobro uvedu u posao. Jer, iz akata se ne može sve saznati niti se njima može sve poveriti, pogotovu kada je reč o atmosferi i ljudima. To, da dva službenika izvesno vreme budu na istom mestu, bilo bi poželjno za mnoge položaje u spoljnoj službi, ali realizovanje bi izazvalo ne samo birokratske nego i ljudske probleme.

Najzad, moramo u ovom kratkom nabranjanju da pomenemo lakoću sklapanja kontakta, iskustvo u upravljanju i čulo za političke događaje i potrebe. Bez prve odluke skoro je nemoguće raditi, jer u većini slučajeva rok službe na jednom mestu u inostranstvu je kratak (trebalo bi da iznosi *najmanje* četiri godine). U sebe povučeni naučnici ili ekscentrični umetnici tu teško mogu koristiti. I iskustvo u upravljanju je neophodno, jer: „Ko kaže kultura, kaže i upravljanje, želeo to ili ne” (Adorno), a diplomatsko ili konzularno predstavništvo je deo javne uprave. U tom pogledu, u velikim misijama mnogo mogu obaviti oprobane upravne snage ili mladi diplomatski podmladak. I na kraju, mada to nije i najmanje važno: stalno se pokazuje da je političko čulo potrebno i kulturnom atašeu, jer spoljna kulturna politika uvek ostaje deo politike, bez obzira na to koliko prijateljski bila usmerena na saradnju i razmenu iskustava. I kulturni rad se mora uvek upravljati prema objektivnim političkim mogućnostima u domovini — i zemlji u kojoj se rad obavlja.

ORIJENTACIJA NA PRIMAOCA I DVOSTRUKI KOLOSEK

Za uspeh obavezan zahtev — da svaki kulturni ataše mora steći uvid u društvenokulturnu situaciju zemlje u kojoj radi, dovodi nas, između ostalog, do dva važna zaključka. Prvi je da svi saradnici na spoljnoj kulturnoj politici, a posebno oni koji su na službi u inostranstvu, moraju da se orijentišu prema *primaocima* njihovog rada. To znači pre svega: mora se — kao što to, uzgred rečeno, radi svaka moderna reklama — prvo ustanoviti kakve potrebe uopšte postoje; tek onda se može pokušati da im se izađe u susret, ako je moguće da se ispune. Ako to zvuči kao nešto samo po sebi razumljivo, u praksi nije tako. Jer još i danas pojedine centrale i kulturni atašei naginju ka jednostavnijem postupku, koji je bio uobičajen a počivao je na planiranju u domovini a na račun dejstva: jednostrano, unapred fabrikovano i standardno nacionalno *kulturno dobro* svuda se istovremeno nudi u inostranstvu; ako ima neke razlike, ona je samo u kvantitetu. Međutim, iskustvo je do sada trebalo bogato da pouči kako se ovom metodom, doduše, može brže u inostranstvu ostaviti utisak aktivnog kulturnog rada ali za dejstvom se može samo čeznuti. Orijehtacija na primaocima koja obezbeđuje kudikamo veći učinak jeste, nasuprot tome: iz fundusa sostvene kulturne aktive odabrati i ponuditi, sa puno poverenja, ono što je trenutno u inostranstvu *hic et nunc* zanimljivo

i što se može koristiti, — čak eventualno prethodno stvoriti pogodne uslove za to. Razumljivo, ovakva politika traži mnogo više rada, po pravilu je skuplja, a kulturni ataše i njegova centrala u domovini često moraju da preskaču senke sopstvenih naklonosti i predrasuda.

Drugi važan zaključak koji treba izvući iz orientacije na zemlju-domaćina, glasi: kulturni ataše mora na dva koloseka — raznostruko da misli i radi, — na primer, ne treba sebe da shvati samo kao čoveka koji unapređuje i širi sopstvenu kulturu, već i kao onog koji nastoji da znači, ili, manje romantično izraženo, da importuje kulturne vrednosti zemlje-domaćina u svoju domovinu. Onaj ko sâm nešto može da da, retko oseća odbojnost ili osećanje niže vrednosti kada se njemu nešto poklanja. Kada kulturni ataše zaista ume da se snađe u zemlji u kojoj radi, kada shvata i ceni njene postojeće vrednosti, razmena dolazi skoro sama od sebe; jer, on rado obogaćuje sopstvenu zemlju i u tome je spreman da pomogne. Doduše, ovaj poslednji zadatak zahteva izuzetno osećanje takta. Naime, u prvom redu su diplomatska i konzularna predstavništva u njegovoj domovini pozvana da izvrše ovaj zadatak — kulturni funkcioneri iz zemlje koja mu je domaćin njegovi su *opposite numbers*³⁾. Ali, i bez nametanja može ponuditi pomoć i uspostavljati kontakte. U mnogim slučajevima teško je razlučiti i odmeriti ko je onaj ko daje a ko onaj koji prima, što pokazuje i slučaj profesora koji boravi kao gost u inostranstvu i istovremeno podučava i uči.

KULTURNI ATAŠEI, POLITIČKA PROPAGANDA I RAD ŠTAMPE

Kulturni atašei i drugi saradnici na kulturnom radu u inostranstvu ne retko prolaze kroz neprijatno iskustvo da ih, kako sopstvene nacionalne administracije tako i one u zemlji domaćinu — a u njoj mahom sa velikim nepoverenjem — smatraju propagandistima određene nacionalne politike.

Kada je reč o preplitanju kulturnog rada i političke propagande, dve činjenice se, razume se, ne mogu ignorisati: prvo — istorijski posmatrano — državna kulturna diplomatija je, bez ikakve sumnje, izrasla iz zamisli da se uz njenu pomoć unapređuju sopstveni ciljevi, pa je još i danas jedna od osovina spoljne politike. Tvrditi, kao što se to ponekad čini, da je spoljna kulturna politika danas u suštini samo razmena iskustava, politika razvitka ili bezopasno

³⁾ *Opposite numbers* — partneri u dijalogu (engl.).

samopredstavljanje nacija, to zvuči eufemistički i ideološki, iako postoje uočljiva insistiranja baš na pomenutim područjima. Pored toga, politika, kao ni nacionalna politika, nije nikakav *sale métier*⁴⁾ (to je jedno vreme bila građanska predrasuda), već uvek ima svoj sadržaj. I, najzad, samo po sebi se razume da svaki kulturni ataše koji radi u političkom kontekstu postojećih međunarodnih odnosa, kao što je već rečeno, mora o tome voditi računa.

Ali, s druge strane, važno je razjasniti i sledeće: na međunarodnom polju, mnoge nacije — često pripadnice različitih političkih sistema, kontroverznih uverenja i ciljeva — moraju zajedno živeti i saradivati. U oblasti kulture, kao i na *tehničkom* sektoru, koji je teško izdvojiti iz ove oblasti (ranije moderna dihotomija *Kultura — civilizacija*, sve se jasnije pokazivala kao neophodna), postoje sada mogućnosti za ljudske kontakte uprkos političkim konfliktima, koje su se čak i u ratovima mogle održati. Trebalo bi, dakle, kulturni sektor spoljne službe isključiti po mogućstvu iz politike, u svakom slučaju iz tekuće politike. Svaki kulturni ataše, da bi uopšte mogao da radi u zemlji koja mu je domaćin, mora se potruditi da postane čovek u koga se ima izvesno poverenje. Što ga čvršće njegovi pretpostavljeni drže na uzdama politike, što mu više njegov ambasador ili naredbodavci iz domovine postavljaju dnevne političke ciljeve, utoliko se više izlaže opasnosti da to poverenje ne stekne, ili pak da ga izgubi. Ako mu se, naprotiv, ostavi dovoljno prostora za akciju, a to znači i da sme kritikovati politiku svoje zemlje, — u krajnjoj liniji će ipak svojoj zemlji najbolje koristiti. Zbog naglašene političke intencije propali su već mnogi kulturni projekti.

Pres-sluzba se u predstavništvima u inostranstvu često povezuje sa kulturnim radom i obavlja je jedna osoba („ataše za štampu i kulturu”), — što je neminovno u manjim ambasadama i konzulatima. Loša odlika ovoga, kao što je već rečeno, jeste u nepovoljnom vezivanju za politiku, koja u radu štampe, po pravilu, mora biti u prvom planu. (Ko mora *ex officio* javno da brani ili napada zaključke NATO ili Varšavskog pakta, može time načeti ili uništiti kapital poverenja koji mu je neophodan za ostvarivanje kulturnih kontakata i zamisli). Još jedna loša odlika je to što posao za štampu mora uvek na brzinu, čak veoma žurno da se obavlja. Tako se zadaci štampe skoro nasilno probijaju u prvi plan rada dotičnih dvostrukih funkcionera, a na štetu područja kulture. Takva osoba doživljava konflikt svojih dveju uloga. Zbog toga se pre-

⁴⁾ *Sale metier* — prijavni zanat (franc.).

poručuje da se ove dve, podjednako važne i ravnopravne oblasti rada, po mogućnosti, i personalno razdvoje u svim velikim misijama. Međutim se čini da američka informacijska politika stalnim organizacionim konstrukcijama rado sužava oblasti politike, kulture i štampe i time daje negativan primer.

Posao štampe koji se oslanja na brzo, aktuelno prenošenje vesti, i kulturni rad, čiji se plodovi vide tek posle dužeg roka, delimično tek decenijama kasnije, zahtevaju, najzad, i ljude koji se razlikuju po temperamentu.

JOŠ NEKE SPECIFIČNE OPASNOSTI ZA RAD

Dosad smo ukazali na neke opasnosti koje, kada je reč o kulturnom radu u inostranstvu, proizlaze iz suviše tesne veze sa političkim radom ili onim u vezi sa štampom. Želimo da ukažemo na još neke druge pojave koje takođe mogu ugroziti rad kulturnih atašea.

Pre svega, treba navesti *tendenciju ka monopolu*. Državni ili od države podržavani kulturni rad u inostranstvu mora uvek polaziti od sledeće činjenice: ne samo da je to relativno novi domen rada, koji je u većini zemalja izrastao iz privatnih inicijativa, nego je, čak i tamo gde uživa maksimalnu državnu podršku, i danas još samo jedan sektor, po pravilu samo mali sektor međunarodnih kulturnih odnosa. Opseg ovih sektora zavisiće, razume se, i od manje ili više izrazitih sklonosti njihovih država prema monopolu. U svakom slučaju, pojedini kulturni funkcioneri dolaze u iskušenje da manje cene sve što je nastalo slobodno i privatno, da čak povremeno to potisnu u korist svojih organizovanih postignuća. Kanaliziranje međunarodne kulturne aktivnosti u državno-birokratske kanale sigurno je ponekad *conditio sine qua non* za dalji plodni rad. Ali to je često i kraj vrednih inicijativa koje mnogo obećavaju i koje guši birokratsko šipražje.

Sada smo došli do još jedne opasnosti koja pretila radu kulturnog atašea: to je iscrpljivanje *upravnim radom*. Već smo rekli da kulturni rad uvek mora biti i upravni rad. Ali, tu vrebava opasnost da ova delimična funkcija sve više i više osvaja celu ličnost i od ove stvori čistog upravnog činovnika; prvo, saglasno s geslom *quod non est in actis non est in mundo* sve se više posla gomila na pisaćem stolu i ostaje sve manje prostora za neke druge akcije. A kulturni ataše koji se uvek može zateći za svojim pisaćim stolom u ambasadi, sigurno ne ispunjava svoju ulogu. On mora delovati kao ličnost van kancelarije i negovati ljudske od-

nose sa kulturnom elitom zemlje-domaćina; na žalost, u tome često neće naići na razumevanje u svojoj službi niti kod svojih tamošnjih kolega. Po opasnoj tendenciji, koja ima sve više pristalica, vrednim se smatra, kao što je poznato, samo ono što je merljivo i danas se uglavnom ceni samo „prisutnost na radnom mestu” i količina ispisanih papira.

Ako je naglašena važnost međuljudskih odnosa za kulturni rad u inostranstvu, onda u vezi s time treba odmah ukazati na treću opasnost za plodan kulturni rad, koja preti baš iz ovog pravca. To je — a posebno se odnosi na pripadnike diplomatskih i konzularnih misija, a manje na saradnike kulturnih institucija u inostranstvu — iscrpljivanje u društvima na diplomatskim „koktelima”, u izvesnoj ambadorskoj „kamarili”, i to u takozvanim „višim slojevima” zemlje-domaćina. Diplomatsko društvo se svuda sastoji od relativno uzanog kruga ljudi, koji je važan za razmenu saznanja među saradnicima diplomatskih misija koji posebno rade na političkim poslovima, ali koji daleko manje odgovara kulturnim atašerima. I „vrhovi društva”, bez obzira na to kako su nastrojeni, ipak su uvek samo jedan sektor. Da bi zaista upoznao zemlju, kulturni ataše treba da se kreće u što je moguće širim krugovima i slojevima društva, i u ovom našem, bar verbalno demokratskom dobu, treba da se usmeri na izvesnu širinu delovanja. Za to su mu svakako potrebni određeni ugledni „multiplikatori”, ali ne sme smetnuti s uma da ti multiplikatori mogu, svesno ili nesvesno funkcionirati kao *gate-keepers*³⁾ manipulišući prilikom informacija do njega i od njega.

O „bumerangu” nacionalne nadmoćnosti nije potrebno reći ni reč više. Ali, još jednu opasnost treba pomenuti, mada time, razume se, nije završena „crna lista”: to je rizik preterane identifikacije sa zemljom-domaćinom, s jedne strane, i — ovo je druga strana medalje — sve slabiji kontakti sa sopstvenom nacijom. Otuda, suviše dug, neprekidan, boravak na kulturnom radu u inostranstvu (oko 10 godina) može biti isto tako štetan kao onaj suviše kratak (3 godine). Zbog toga bi boravak u inostranstvu trebalo povremeno prekidati službovanjem ili bar informativnim boravcima u domovini, jer inače kulturni ataše lako može da izgubi iz vida realnosti i probleme sopstvene zemlje. Stoga je ne samo dobro, nego se i preporučuje da kulturni ataše radi i u domovini, i to ne samo u centrali ministarstva spoljnih poslova, već i u određenim kulturnim institucijama.

---

³⁾ Gate-keepers — čuvari kopija (engl.).

Pokušali smo u šest tačaka da ukažemo na probleme, mogućnosti i opasnosti jedne specifične uloge na terenu spoljne politike. Pri tome smo videli da je reč o važnim funkcijama, čije se dejstvo oseća tek na duži rok i koje je ponekad skoro nemogućno tačno proceniti. One mogu biti važan potencijal za rešavanje konflikata i osiguranje mira, što često nedostaje u kriznim danima. Međutim, nosioci funkcija našeg radnog područja, po pravilu, još nemaju status koji im pripada po značaju. Još često figuriraju kao *marginal men*⁶⁾ unutar službe u inostranstvu što je ranije bio slučaj sa izvesnim tehničkim vrstama naoružanja u armijama koje su se kasnije pokazale kao odlučujuće. Ne retko nalazimo na tom poslu mlađe diplomate, koji ove zadatke obavljaju privremeno a ponekad i bez istinskog interesovanja, jer smatraju da treba da dobiju neki „viši“ položaj.

Takozvana *politika razvitka* — da o tome još nešto ukratko kažemo — dobila je u poslednje vreme poseban značaj, jer se smatra — a u dubljem smislu to nije nimalo pogrešno — kao što je već rečeno — da je svaki kulturni rad van svoje zemlje u osnovi politika razvitka. Ipak, iskustvo je brzo pokazalo da rad u „mladim“ nacijama i državama sa još nedovoljno razvijenom industrijalizacijom, postavlja sasvim druge probleme, nego bilateralni odnosi između starijih, razvijenijih nacija. Uloge pomagača u razvitku i kulturnih atašea ne mogu se, dakle, jednostavno međusobno poistovetiti.

I poslednja napomena na temu — međunarodne organizacije (na primer UNESKO) dopunjuje multilateralnom saradnjom sve više bilateralni rad u oblasti kulture, čak su omogućile, pre svega raznoliki kulturni rad uopšte. Značaj ovih organizacija počiva, uprkos stalnim greškama, na stalno rastućem osećanju međunarodnog zajedništva kod naroda i na raznim stručnim potrebama. Da će time bilateralni kulturni rad postati suvišan i uloga kulturnih atašea nepotrebna, to niko ne može reći, bar ne za bližu budućnost. Bez obzira na to, koje će oblike i odlike njegova radna uloga dobiti ona će biti potrebna dokle god postoje nacije.

(Prevela s nemačkog MILICA KNEŽEVIĆ)

⁶⁾ Marginal men — ljudi na margini, po strani (engl.).